

UDK: 27-184.3-248.76
27-43
Pregledni rad
Primljeno: siječanj 2013.

Mato ZOVKIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Stadlera 5; BiH – 71000 Sarajevo
mato.zovkic@bih.net.ba

VJERA AUTORA I NASLOVNIKA JAKOVLJEVE POSLANICE

Sažetak

U uvodu autor najavljuje da je vjera u Jakovljevoj fides quae i fides qua te ističe da su povijesni naslovnici prihvatili poslanicu kao djelo Jakova, „brata“ Gospodinova, koji je prema Pavlu i Dj obavljao uglednu službu starješine u Jeruzalemu do svoje mučeničke smrti god. 62. Na temelju Jak 1,1.17-18; 2,12.21-23; 4,4.11-12; 5,1-4.11 iščitava da autor i naslovnici vjeruju u Boga Stvoritelja koji dijeli dobre darove i Otac je svih ljudi. On se objavio Abrahamu te je govorio po prorocima i bit će vrhovni sudac svima. To je vjera Izraela, savezničkog naroda Božjega. Uz to autor i naslovnici vjeruju u Isusa kao Krista i Gospodina, što je vjeroispovijest prvih kršćana i znanje o uskrsnom događaju (1,1; 2,1). Pistis Kyriou ovaj egzeget shvaća kao objektni genitiv: vjera u Gospodina Isusa Krista. Autor i naslovnici razilaze se u praktičnom dometu vjere u Boga zaštitnika sirota i u Krista proslavljenog koji će svima suditi. Prema 2,1-13 cjelovita vjera obuhvaća i pomaganje siromaha u zajednici. U 2,14-26 načelo „vjera bez djela je mrtva“ (r. 17 i 26) treba tumačiti u svjetlu 1,25-26 kao hermeneutskog ključa. Takva vjera potiče i inspirira na socijalno djelovanje u Crkvi i svijetu. U prikazivanju Abrahama kao uzora aktivne vjere Jakov se oslanja ne samo na tradiciju Post nego i na neka apokrifna židovska djela pisana na grčkom. Poput starozavjetnih proroka, koji su kritizirali sudjelovanje u kulturnim obredima bez vjerničke prakse i pomaganja rubnih članova društva, Jakov u 1,26-27 te 2,1-26 ističe da prava religioznost uključuje osobno i zajedničko socijalno zalaganje - onda i danas.

Ključne riječi: *Jakov, brat Gospodinov, pistis Hristou kao vjera Krista i vjera o Kristu, hermeneutski ključ za načelo „vjera bez djela je mrtva“, siromasi u Crkvi i u svijetu.*

Uvod

U grčkim rukopisima NZ, a time i u kanonu Istočne crkve, tzv. Katoličke poslanice na čelu s Jakovljevom dolaze odmah nakon Djela apostolskih, prije Pavlovih. Iz ovakva rasporeda neki egzegeti

zaključuju da Pavlove poslanice treba čitati u svjetlu Jakovljeve a ne obratno. Današnji egzegeti skloni su promatrati Jakovljevu kao uvod u ovu zbirku koja je sačuvala židovske elemente u Isusovu pokretu.¹ Imenica *pistis* - vjera dolazi u njoj 17 puta² a glagol *pisteuō* - vjerujem tri puta. Na početku moramo istaknuti da vjera prema ovoj kanonskoj poslanici ima subjektivni i objektivni smisao. Subjektivni je osobno pristajanje uz Boga koji se objavio po prorocima i uz Isusa kao proslavljenog Gospodina i Krista. Objektivni je pristajanje uz istine objave i *obavljanje kulturnih čina*. Odlomak 2,14-26 o vjeri koja bi bez djela bila mrtva neki egzegeti smatraju hermeneutskim ključem ove poslanice.³

Autor se na početku predstavlja kao „Jakov, sluga Boga i Gospodina Isusa Krista“ (Jak 1,1) a tradicija ga je poistovjetila s Jakovom, „bratom Gospodinovim“, kojega spominje Pavao kao jednoga od triju stupova jeruzalemske Crkve prigodom svojega pohoda središnjici kršćanstva nakon svojega prvog misijskog putovanja (Gal 1,19; 2,9.12) te kao jednog od onih koji je doživio službeno ukazanje uskrslom Kristu i time dobio poslanje da propovijeda evanđelje (1 Kor 15,7). Povijesni naslovnici ove poslanice prihvatili su je kao riječ Božju zato što su bili uvjereni da ju je napisao Jakov, „brat Gospodinov“, a to je utjecalo da bude prihvaćena u kanon Novoga zavjeta, iako ju je Euzebije Cezarejski ubrojio među osporavane (*antilegomena*) zato što je neki biskupi čitaju u liturgiji, a drugi isključuju.⁴ „Naslovnici ove poslanice, u okviru prvog kršćanstva kako ga poznajemo, bilo bi neshvatljivo da je bilo tko drugi autor ove poslanice osim Gospodinova brata. Takva drugog Jakova trebalo bi pronaći. Iz perspektive primateljâ poslanice svi drugi nositelji ovog imena u Novom zavjetu ne dolaze u obzir.“⁵ Budući da je Jakovljeva pisana odličnim grčkim, ovo uvjerenje

1 Usp.: Robert W. WALL, „A unifying theology of the Catholic Epistles. A Canonical Approach“, Karl-Wilhelm NIEBUHR – Robert W. WALL (ur.), *The Catholic Epistles and Apostolic Tradition* (Waco, Texas: Baylor University Press, 2009.), 13-40. Jacques SCHLOSSER, „Le corpus des épîtres catholiques“, *The Catholic Epistles and the Tradition* (Leuven: Leuven University Press, 2004.), 3-41 kaže da su katoličke poslanice „objektivacija tradicije“.

2 Imenica *pistis* stoji u Jak 1,3.6; 2,1.5.14.17.18 tri puta; 2,19 dva puta; 2,20.22 dva puta; 2,24.26; 5,15. Glagol *pisteuō* u: 2,19 dva puta; 2,23.

3 Usp.: Donald J. VERSEPUT, „Reworking the Puzzle of Faith and Deeds in James 2.14-26“, *New Testament Studies* 43 (1997.), 97-115.

4 Usp.: Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi* (Zagreb: Hrvatsko biblijsko društvo; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2011.), 9-71.

5 Karl-Wilhelm NIEBUHR, „James in the minds of the recipients. A Letter from James“, Karl-Wilhelm NIEBUHR – Robert W. WALL (ur.), *The Catholic Epistles and Apostolic Tradition* (Waco, Texas: Baylor University Press, 2009.), 43-54,

u Jakovljevo autorstvo kod prvih čitatelja ne priječi da pretpostavimo kako je neki Grk, povijesni slušatelj Jakovljevih propovijedi u Jeruzalemu, dao konačan oblik poslanici u koju je uključena Jakovljeva propovjednička građa. Jakov je za naslovnike „brat“ Gospodinov koji je bio ugledni starješina kršćanske zajednice u Jeruzalemu do svoje mučeničke smrti god. 62.

1. Autor i naslovnici vjeruju u Boga Stvoritelja koji se objavio Abrahamu i govorio po prorocima

Autor se na početku predstavlja kao *Theou doulos* – sluga Boga. Ovim se očituje kao jedan od Izraelaca koji su kao zajednica i pojedinci sluge Božje (Ps 134,1; Iz 49,3; Ez 28,25). To uključuje priznavanje Božjeg vrhovništva i vršenje Božjih zapovijedi. U židovskim svetim knjigama slugom Božjim su nazvani također pojedinci s posebnim zadatkom, kao Mojsije, Jošua, David, Amos, Jeremija, Daniel. Jakov ovdje dodaje i da je sluga Gospodina Isusa Krista: „Označavanje samoga sebe kao *doulos* nosi sa sobom snažnu dvostruku oznaku u religijskom svijetu Mediterana te posebice unutar simbolizma Tore. Ako je Jakov ‘sluga Boga i Gospodina Isusa Krista’, tada je čitateljima zasigurno prikazan kao onaj koji sebe definira istim mjerilom kakvo primjenjuje na njih. Svojim životom služi Bogu i Isusu kao Gospodinu. Prema standardima onoga svijeta to uključuje da je vjerodostojan predstavnik Boga i Gospodina Isusa Krista jer živi ono što propovijeda. Izraz *doulos* ima također (paradoksalnu) oznaku religijskog vođe. Ovaj izraz, posebno u okviru Tore, označuje proročke predstavnike Gospodina, jer najbolje predstavlja onaj koji najbolje služi. Stoga ova oznaka uključno potkrepljuje autorovu osobnu odanost i njegovu autoritativnu ulogu u mesijanskom pokretu.“⁶

Jakov podsjeća svoje naslovnike da je Bog „Otac svjetlila“ od kojega dolaze dobri darovi (1,17), zatim da je „Gospodin i Otac ljudi stvorenih na sliku Božju“ (3,9). Ovo je učenje Postanka i proroka o Bogu Stvoritelju svih, a isticanjem Božjeg očinstva Jakov pokazuje da pozna propovijedanu građu o Isusu koji je Boga zvao Ocem i bio

citat str. 46. Pregled tradicijske građe i novijih istraživanja o ovom Jakovu donio je Matty MYLLYKOSKI, „James the Just in History and Tradition: Perspectives of Past and Present Scholarship (Part I.)“, *Currents in Biblical Research* 5 (2006.), 73-122; „James the Just in History and Tradition: Perspectives of Past and Present Scholarship (Part II.)“, *Currents in Biblical Research* 6 (2007.), 73-98. U bibliografiji nakon prvog članka naveo je 126 naslova a nakon drugog 205.

⁶ Luke Timothy JOHNSON, *The Letter of James*, AB 37A (New York: Doubleday, 1995.), 171.

zahvalan što „maleni“ u njemu prihvaćaju Mesiju (Mt 11,25-27). Bog je i „Otac svjetlila“ koji ljudima daje dobre darove te „nas je preporodio riječju Istine da budemo prvina neka njegovih stvorova“ (1,17-18). Izraz „rodio nas je riječju Istine“ zvuči za današnje čitatelje Novoga zavjeta kao podsjećanje na krsni preporod prigodom kojega odraslim kandidatima biva naviješteno evanđelje (Ef 1,13; 5,26; Kol 1,5; Tit 3,5). Međutim, „riječ Istine“ je i starozavjetna objava, odnosno Tora (Ps 119,43.142.151; Mal 2,6). Iako većina komentatora pod „mi“ koje je „Bog preporodio riječju Istine“ razumije evangelizirane odrasle kršćane, ova starozavjetna pozadina, prema kojoj su „mi“ svi članovi savezničkog naroda Božjega, ne smije se zamagljivati: „Postoji opravdana rasprava u vezi s onim što je Jakov mogao posebno misliti pod ‘riječju Istine’. Je li to riječ stvaranja, Tore ili evanđelja? U ovom kontekstu najvjerojatnije se odnosi na evanđelje. Međutim, ne trebamo povlačiti oštru ni brzu razliku između stvorenja, saveza i milosti jer se svako od ovoga temelji na prethodnom te je svako odraz ‘dobrog i savršenog dara odozgor’. Za tumačenje Jakovljeva izlaganja značajnija je namjerna rečenica kojom završava 1,18. Božje rađanje riječju nije samo obilježeno namjerom nego ima posebnu namjeru: da ljudi kojima je tako darovan život predstavljaju sva stvorenja pred Bogom. Ukratko, dar (*donum*) nosi sa sobom i nalog (*mandatum*).“⁷

Za Jakova i njegove naslovnike Bog je također Zakonodavac i eshatonski Sudac (2,12; 4,4.11-12) kojemu je ljubomorno stalo do siromaha. K njemu kao „Gospodu vojska dopiru“ vapaji radnika kojima bogataši uskraćuju zasluženu plaću (5,1-4). Vjera u Boga koji je na strani siromaha svojstvena je starozavjetnim prorocima, ali i Isusu koji traži odgovornu uporabu materijalnih dobara u prilog siromašnima a siromahe proglašava sretnima zato što im je Bog posebno naklonjen (Lk 6,20-24; 12,13-21). U vjerničkom stavu prema siromasima unutar zajednice i odgovornosti bogatih autor se razlikuje od naslovnika. On žali što se naslovnici dodvoravaju bogatašima na svetom sastanku, a zapostavljaju siromahe (2,1-4). Upozorava da je Bog odabrao siromahe da budu „bogataši u vjeri“ te najavio da predstoji Božji sud koji će biti „nemilosrdan onomu tko ne čini milosrđa“ (2,13).

Jakov i njegovi naslovnici nastoje nasljedovati starozavjetne uzore vjere, prije svega „Abrahama, oca našega“ (2,21) koji je „postao prijatelj Božji“ (2,23).⁸ U Jakovljevo doba još nije bila nastupila vidljiva

⁷ Luke Timothy JOHNSON, *The Letter of James*, 205.

⁸ Usp.: Mato ZOVKIĆ, „Abraham – prijatelj Božji, čovjek vjere i djela prema Jakovljevoj poslanici“, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi* (Zagreb: Hrvatsko biblijsko društvo; Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet, 2011.), 161-186.

razdioba među Židovima koji Isusa prihvaćaju za Mesiju i većine ostalih koji ga odbacuju. Zato izraz „Abraham, otac naš“ znači otac cijelog Božjeg naroda, Izraelaca koji su to po porijeklu i obraćenika koji su se duhovnom Izraelu priključili krsnom vjerom. Propovjednici sinagoga služili su se i građom iz apokrifne *Knjige jubileja* iz II. st. pr. Kr. u kojoj jedan anđeo pripovijeda Mojsiju događaje Postanka i Izlaska, ali tako da neke događaje skraćuje, neke širi te ubacuje nekoliko kojih nema u Tori. *Jub 12,1-21* prikazuje kako Abraham spaljuje idole Ura i otkriva monoteizam. Svojemu ocu Terahu tumači da su idoli nijemi te da im se ljudi ne trebaju klanjati jer su djelo ljudskih ruku. Terah odgovara da su ga građani postavili za službenika idola u idolskom hramu pa se boji da će biti ubijen ako to prestane obavljati, a sinu savjetuje da o tome šuti jer bi i njega mogla stići smrt. Abraham je ipak noću spalio „kuću idola“. Na to se Terah morao seliti u Haran sa svojom obitelji. Dok je Abraham jedne noći promatrao zvjezdano nebo, zaključio je da su nebo i zemlja u Božjim rukama te da on šalje kišu, dan i noć. U molitvi je izrazio spremnost da sa svojom obitelji zauvijek štuje Boga jedinoga te upitao treba li se vratiti u Ur gdje mu je život u opasnosti ili ostati u Haranu. Bog mu se objavljuje i određuje da se seli u novu zemlju, što je tradicija zabilježena u *Post 12,1-3*. *Jak 2,19* ističe da i đavli vjeruju u jednoga Boga, ali drhte jer se više ne mogu pokajati ni obratiti. To bi mogla biti aluzija na Abrahamove kušnje iz *Jub 12*. U *Jub 18,1-13* Abrahamovo žrtvovanje Izaka sadržava i građu koja ne postoji u *Post 22*. Ovaj i drugi židovski apokrifni spisi hvale Abrahama za gostoljubivost iskazanu ne samo prema nepoznatim putnicima u *Post 18* nego i zato što je drugim gladnim putnicima davao da se najedu te sa sobom ponesu zalihe hrane za put, oblačio siromahe, davao obilnu materijalnu pomoć u novcu te poučavao o Bogu u zemlji u koju ga je doveo Bog.

Sve ovo mogao je imati na umu autor Jakovljeve kad ističe: „Vidiš (kod Abrahama) vjera je surađivala s njegovim djelima i djelima se usavršila te se ispunilo Pismo koje veli: Povjerovala Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost pa prijatelj Božji postade. Gledajte: čovjek se opravdava djelima, a ne samom vjerom“ (*Jak 2,21-24*). Neposredni kontekst ovom isticanju je pretpostavljeni primjer vjernika ili vjernice koji bi bili bez nužne odjeće i hrane, a netko bi ih iz zajednice otpravljao glumeći liturgijski pozdrav „Hajdete u miru, grijte se i sitite“, bez ikakve pomoći. Takva vjera bez djela bila bi mrtva (*Jak 2,14-17*). Primjerom gostoljubivog Abrahama i obraćenice Rahabe Jakov pokazuje da je vjera cjelovita ako živimo po Božjim zapovijedima, posebno ako pomažemo potrebne.

Za uzor strpljivosti i podnošenja zala Jakov stavlja proroke „koji su govorili u ime Gospodnje“ (5,10). On vjeruje zajedno s naslovnici da su proroci sa zvanjem govorili u Božje ime, za razliku od samozvanih lažnih proroka koji su kao poruku Božju iznosili ono što se sviđalo vladarima i provoditeljima službene politike. Ovdje Jakov može imati na umu odsjek Sir 44,16 – 50,21 gdje sveti mudrac iznosi pohvalu istaknutim osobama židovske povijesti te među njima Iliji, Elizeju, Izaiji, Jeremiji, Ezekielu. Patnje proroka ustaljen je motiv starozavjetnih knjiga (npr. Am 7,10-17; Jr 2,30b; 26,20-23), a i Novi zavjet govori o progonima i nasilnoj smrti proroka (npr. Mt 5,12; 23,29-30; Lk 6,23; 13,32-33 i dr). „Jakov pobliže označuje da je patnja s kojom se proroci strpljivo i hrabro sučeljavaju povezana s njihovim proročkim poslanjem jer ih predstavlja kao one koji ‘govore u ime Gospodnje’. Ta formula biblijskog obilježja izražava identitet i nadležnost proroka koje šalje Bog (2 Kr 2,24; 5,11; 2 Ljet 33,18; Jr 44,16; Dn 9,6). Lažni proroci također pokušavaju predstaviti se kao zakoniti pozivanjem na istu formulu (Jr 14,14-15). Međutim, među kriterijima za prave proroke je i vjernost vlastitom poslanju unatoč opiranjima i neprijateljstvima. Ako se proroci radi naviještanja riječi Gospodnje velikodušno sučeljavaju s patnjom, onda i kršćani koji su prema Jakovu primili Riječ trebaju tu Riječ provoditi velikodušno, bez prepuštanja neplodnim jadikovkama jedni na druge.“⁹ U 5,9 Jakov naime traži od naslovnika: „Ne tužite se jedni na druge da ne budete osuđeni! Evo: sudac stoji pred vratima!“

U nastavku Jakov ističe kako blaženima nazivamo one koji su ustrajali te podsjeća naslovnike da su čuli za Jobovu postojanost (*hypomonē* – krepost progonjenih i onih koji ne mogu promijeniti svoje nepovoljno stanje, a žele sačuvati svoj identitet – usp.: Jak 5,11). Tekst kanonske knjige o Jobu zapravo pokazuje njegovo osporavanje tradicionalnog tumačenja bolesti i patnje kao kazne Božje za osobne grijehе ili grijehе nekoga iz obitelji. Job je religiozni buntovnik koji ne vidi smisao svoje patnje. Međutim, u židovskom apokrifnom spisu *Testament Joba*, 9 – 15 Job se brine za siromahe i rubne u društvu. Bog je strpljivog Joba nagradio zdravljem i mogućnošću da nastavi socijalno pomagati ugrožene. Jakov poziva svoje naslovnike na sličnu strpljivost i socijalnu aktivnost u životnim teškoćama.¹⁰

⁹ Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo* (Bologna: Dehoniane, 2004.), 331.

¹⁰ Usp.: Patrick J. HARTIN, *James* (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2003.), 256.

2. Vjera u Isusa kao Gospodina traži zauzimanje za siromahe u zajednici

Autor i naslovnici Jakovljeve razlikuju se u praktičnom dosegu vjere u Isusa koji je proslavljeni Gospodin. Već u naslovu svoje poslanice Jakov se predstavio kao „sluga Boga i Gospodina Isusa Krista“ a naslovnike je oslovio kao „dvanaest plemena raseljeničtva“ (1,1). Time je zajedno s Prvom Petrovom prenio na kršćansku zajednicu pojam vjerničke zajednice kao Božje dijaspore u svijetu (1 Pt 1,1), iako neki egzegeti u naslovnici vide socijalne doseljenike.¹¹ Naslovi za Isusa „Gospodin“ i „Krist“ sastavni su dio ispovijesti prvih kršćana, kako vidimo iz završetka Petrova govora na Duhove (Dj 2,36): „Neka znade sav dom Izraelov da je toga Isusa kojega vi razapeste Bog učinio Gospodinom i Kristom.“ Jakov ovdje ispovijeda da služi Bogu Izraelovu prijavljajući uz proslavljenog Krista te da ne vidi potrebu razdvajanja između Isusovih sljedbenika i sljedbenika Mojsija. „Jakov je sluga Boga i Gospodina Isusa Krista jer je obojicu upoznao iskustvom i tumačenjem Pisma. Ta ispovijest može Jakova izlagati opasnosti na dva odvojena ratišta: zato što ‘služi’ Gospodinu Isusu odvaja se od drugih Židova koji ne služe Isusu te od svih onih pogana koji ne služe ni Bogu Izraelovu ni Isusu kao Mesiji. U svjetlu egzegeze o značenju ‘siromaha’ kod Jakova, ova Jakovljeva ispovijest svrstava ga među ‘siromahe’ kojima gospodare ‘bogati’. Ispovijedati Isusa kao Gospodina moglo bi biti izražavanje solidarnosti s ekonomskim stanjem Jakovljeve mesijanske zajednice.“¹²

Drugi put Jakov spominje Isusa kao Krista i Gospodina na početku drugog poglavlja: „Braćo moja, vjeru Gospodina našega Isusa Krista slavnoga ne miješajte s pristranošću!“ (2,1). Grčki izraz *hē pistis tou Kyriou hēmōn Iesou Hristou tēs doksēs* ovdje su Duda-Fučak preveli kao „vjera Gospodina našega Isusa Krista slavnoga“, ali se on može ispravno razumjeti i kao „vjera u našeg proslavljenog Gospodina Isusa Krista“ (slično Rupčić 2008.). *Pistis Kyriou* je genitiv objektni: vjera kojoj je sadržaj Isus kao Gospodin, *Glaube an unseren Herrn Jesus Christus*¹³, iako neki komentatori ovdje vide subjektivni genitiv u smislu

11 Usp.: Elza TAMEZ, „James: A Circular Letter for Immigrants“, *Review and Expositor* 108 (2011.), 369-380.

12 Scot McKNIGHT, *The Letter of James* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans, 2011.), 65.

13 Tako prevode i tumače Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus. Kapitel 2 – 5* (Würzburg: Echter, 1994.), 367-372 i Franz MUSSNER, *Der Jakobusbrief* (Freiburg: Herder, 1984.), 114-116.

Isusove vjere, vjera koja potječe od Isusa, Isusova vjernost Očevoj volji.¹⁴ To je vjera u Isusa Nazarećanina koji je umro smrću na križu, a Bog ga je proslavio uskrisivši ga od mrtvih. Ona je konstitutivni element jeruzalemske crkvene zajednice, u kojoj je djelovao povijesni Jakov, i zajednica kojima on piše. Jakov i njegovi naslovnici vjeruju u Krista raspetog i uskrslog. To osnovno znanje o povijesnom Isusu imali su autor i naslovnici ove novozavjetne poslanice: „Za Jakovljevu poslanicu kao i za sve novozavjetne spise uskrsni događaj je polazna točka razumijevanja. Jedino nakon Uskrsa može Jakov biti ‘sluga Gospodina Isusa Krista’ u glavama čitatelja kojima namjenjuje svoju poslanicu, bez obzira na to jesu li znali o njemu ono što je zabilježeno u 1 Kor 15,7 ili Dj 1,14, a da ne spominjemo ono što je zabilježeno u Mk 3,20-21 i 31-35. U istraživanju bilo kakve povezanosti Jakovljeve poslanice i Isusa – tematski ili sa stajališta povijesti tradicije – uvijek treba uzimati u obzir uskrsnu perspektivu ove poslanice i njezina autora, iako svjedočanstvo o uskrsnom događaju nema izričito široku ulogu u njoj. Jedino iz prilika u procesu komunikacije između autora i naslovnika razložno teče transformacija svih tradicija i svega znanja o Isusu, s vjerom u Kristovo uskrsnuće kao preduvjetom za svako razumijevanje Jakovljeve poslanice.“¹⁵ K. W. Niebuhr u ovom svojem članku proteže i na Jakovljevu poslanicu hermeneutsko načelo da sve teološke pojmove Novoga zavjeta treba temeljiti na događaju Krista i mjeriti ih tim mjerilom.¹⁶

Jakov je svjestan da u njegovu vjerničkom ponašanju i ponašanju drugih učitelja ima zlorabe dara i sposobnosti govora: „Neka vas, braćo moja, ne bude mnogo učitelja! Ta znate: bit ćemo strože suđeni. Doista, svi mnogo griješimo. Ako tko u govoru ne griješi, savršen je čovjek, vrstan zauzdati cijelo tijelo“ (3,1-2). Svjestan vlastite grešnosti i nedosljednosti,¹⁷ on učiteljski skreće pozornost na nedjelotvornu

¹⁴ Usp.: Luke Timothy JOHNSON, *The Letter of James*, 220; Patrick J. HARTIN, *James*, 117.

¹⁵ Karl-Wilhelm NIEBUHR, „James in the minds of the recipients. A Letter from Jerusalem“, Karl-Wilhelm NIEBUHR – Robert W. WALL (ur.), *The Catholic Epistles and Apostolic Tradition* (Waco, Texas: Baylor University Press, 2009.), (bilj. 4), 43-54, citat str. 50.

¹⁶ „The hermeneutical principle, according to which all theological concepts of the New Testament have to be based on the Christ event and measured by this standard, applies to the Epistle of James as much as, for instance, Paul and the Gospel of John. Measured by this standard they all stand on equal level.“ - Karl-Wilhelm NIEBUHR, „James in the minds of the recipients“, (bilj. 12), 47-48.

¹⁷ Usp.: Mato ZOVKIĆ, „Učitelji vjere i prezbiteri Crkve u Jakovljevoj poslanici“, Mario CIFRAK – Dario TOKIĆ (ur.), *Da istina evanđelja ostane kod vas (Gal 2,5). Zbornik u čast prof. dr. sc. Ivana Dugandžića, OFM, povodom 70. godine života* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2014.), 321-344.

vjeru svojih naslovnika. Već je u 1,26-27 upozorio da prava pobožnost obuhvaća pohađanje udovica i sirota s košarom punom praktičnih darova. Za „pobožnost“ uzima grčku riječ *thrēskeia* koja znači javno sudjelovanje u kulturnim činima, iskazivanje religioznosti, a za „pohađati“ glagol *episkeptomai* koji znači pohađati s darovima, pomagati potrebnima. Drugo poglavlje sastoji se od dvije cjeline: siromasi na liturgiji zajednice (2,1-13) i vjera bez socijalnog pomaganja potrebnih je mrtva (2,14-26). Poziv naslovnice da ne miješaju vjeru u proslavljenog Krista s pristranošću načelo je uvoda u cijelo poglavlje. *Prōsopolēmpsia* na temelju starozavjetne pozadine je „podizanje lica u znak naklonosti“, pristranost, grešno iskazivanje dobrohotnosti. Tako jedan prorok predbacuje svećenicima da ne hodaju putovima Gospodnjim i da su pristrani u primjenjivanju Jahvina Zakona (Mal 2,9). Od djelitelja pravde u svojem narodu Bog traži da ne budu pristrani prema neznatnima niti popustljivi prema velikima (Lev 19,15). Petar u govoru u Kornelijevoj kući ističe da Bog nije pristran u smislu da hoće spasenje svih ljudi te traži od Isusovih sljedbenika da se zdravo prilagode poganskim narodima ne namećući nepotrebne propise židovstva (Dj 10,34). Zajednica koja vjeruje u Krista proslavljenoga ne smije postupati pristrano.

Iz odlomka koji slijedi vidi se što Jakov konkretno misli. U 2,2-4 on pretpostavlja slučaj da bogataš i siromah dođu na *synagōgē* – sastanak kršćana. U skladu s ondašnjim značenjem izraza *synagōgē* u djelima Židova koji su pisali grčki, to može biti molitveni skup, ali i sastanak radi vjerske pouke ili dijeljenja socijalne pomoći. Ako bi odgovorni za liturgijski ili katehetski susret bogatašu u kitnjastoj odjeći, sa zlatnim prstenjem na rukama, davali počasno mjesto, a siromahu određivali posljednje mjesto, postupili bi naopako i igrali bi se uloge Boga kao eshatonskog suca. U nastavku Jakov ističe da su „siromasi bogataši u vjeri i baštinici kraljevstva koje je Bog obećao onima što ga ljube“ (r. 5). Prezirati tako siromaha, značilo bi kršiti kraljevski zakon ljubavi prema bližnjemu te zaboravljati Božji sud na temelju „zakona slobode“ (r. 8 i 13). Već je na početku poslanice Jakov podsjetio svoje naslovnike: „Neka se brat niska soja ponosi svojim uzvišenjem, a bogataš svojim poniženjem“ (1,9-10a). Podlaganjem Bogu i proslavljenom Kristu po krsnoj vjeri siromasi su prihvatili svoje ljudsko dostojanstvo u Bogu, iako pred državom ostaju robovi ili građani drugog reda. Slično su bogataši po krsnoj vjeri prihvatili da su ograničena ljudska stvorenja, odgovorni Bogu za ono što čine i govore, bez obzira na svoj položaj u robovlasničkoj državi. Kada ovdje kaže da su siromasi postali po istoj krsnoj vjeri bogataši u vjeri i baštinici

Božjega kraljevstva, Jakov podsjeća naslovnike na Isusova blaženstva i njegovo zauzimanje za kraljevstvo Božje. Današnji proučavatelji Jakovljeve uvjereni su da autor podsjeća naslovnike na Isusovu etiku kako su je čuli u dotadašnjim poukama te da je i sam poznao Isusovo učenje u obliku u kojem je kolalo među kršćanskim zajednicama prije pisanih evanđelja.¹⁸ Tko pažljivo čita Jakovljevo učenje o uzvišenju siromaha te poniženju bogataša pred Bogom (1,9-10) kao i radosni usklik „Bog je one koji su svijetu siromašni izabrao da budu bogataši u vjeri“ (2,5), ne može previdjeti sličnost ovoga učenja s onim što uči Isus u Lukinoj verziji blaženstava: „Blago vama siromasi: vaše je kraljevstvo Božje! ... Jao vama bogataši: imate svoju utjehu!“ (Lk 6,20.24). Jakov i njegovi naslovnici mogli su pri tome misliti kako je Isus zvao ljude da ne zgrću blago sebi, nego da se bogate u Bogu (Lk 12,21) i pri tome se sam odgovorno služio materijalnim dobrima.

3. Jakovljevo načelo „Vjera bez djela je mrtva“ kao inspiracija za socijalno djelovanje kršćana onda i danas

Odlomku Jak 2,14-26 današnji katolički, protestantski i pravoslavni egzegeti daju različite naslove, ovisno o tome proučavaju li taj dio Novoga zavjeta u vezi s Pavlom koji uči da se opravdavamo samom vjerom, bez obrednih propisa (Gal 2,16-17; 3,6; Rim 3,20.27.30; 4,2-3.9), ili su više okrenuti socijalnom djelovanju kršćana u Jakovljevo i naše doba. Evo nekih naslova za ovaj odlomak: „Vjera bez djela i vjera s djelima“,¹⁹ „Značenje vjere i djela za čovjekovo opravdanje“,²⁰ „Vršitelji

¹⁸ Usp.: Patrick J. HARTIN, *James and the Q Sayings of Jesus* (Sheffield: JSOT Press, 1991.). Richard BAUCKHAM, *James. Wisdom of James, Disciple of Jesus the Sage* (London: Routledge, 1999.). Wesley Hiram WACHOB, *The Voice of Jesus in the social Rhetoric of James* (New York: Cambridge University Press, 2000.). Luke Timothy JOHNSON, *Brother of Jesus, Friend of God. Studies of the Letter of James* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2004.). Karl-Wilhelm NIEBUHR, „A New Perspective on James? Neuere Forschungen des Jakobusbriefes“, *Theologische Literaturzeitung* 129 (2004.), 1019-1044. Patrick J. HARTIN, „James and Jesus Tradition“, Karl-Wilhelm NIEBUHR – Robert W. WALL (ur.), *The Catholic Epistles and Apostolic Tradition* (Waco, Texas: Baylor University Press, 2009.), 55-70. John S. KLOPPENBURG, „The Reception of Jesus Tradition in James“, Jacques SCHLOSSER (ur.), *The Catholic Epistles and the Tradition* (Leuven: Leuven University Press, 2004.), 71-100. Alicia J. BATTEN, „The Jesus Tradition in the Letter of James“, *Review and Expositor* 108 (2011.), 3, 381-390.

¹⁹ Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, 420-478.

²⁰ Franz MUSSNER, *Der Jakobusbrief*, 127-157.

Riječi/Vjera i djela“;²¹ „Vjera bez djela je mrtva“;²² „Fides quae et fides qua“;²³ „Vjera i djela“;²⁴ „Djela vjere“;²⁵ „Vjera, ljubav, djela i na što pri tome treba paziti“;²⁶ „Kršćanin i djela“.²⁷

Pogledajmo cjelovit tekst odlomka Jak 2,14-26:

¹⁴Što koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djelâ nema? Može li ga vjera spasiti? ¹⁵Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje ¹⁶pa im tkogod od vas rekne: „Hajdete u miru, grijte se i sitite“, a ne dadnete im što je potrebno za tijelo, koja korist? ¹⁷Tako i vjera: ako nema djelâ, mrtva je u sebi.

¹⁸Inače, mogao bi tko reći: „Ti imaš vjeru, a ja imam djela.“ Pokaži mi svoju vjeru bez djelâ, a ja ću tebi djelima pokazati svoju vjeru.

¹⁹Ti vjeruješ da je jedan Bog? Dobro činiš! I đavli vjeruju, i dršću.

²⁰Hoćeš li spoznati, šuplja glavo, da je vjera bez djela jalova?

²¹Zar se Abraham, otac naš, ne opravda djelima, kad na žrtvenik prinese Izaka, sina svoga? ²²Vidiš: vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila ²³te se ispunilo Pismo koje veli: Povjerovala Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost pa prijatelj Božji posta. ²⁴Gledajte: čovjek se opravdava djelima, a ne samom vjerom. ²⁵Ne opravda li se slično, djelima, i Rahaba bludnica kad primi glasnike i drugim ih putom izvede? ²⁶Jer kao što je tijelo bez duha mrtvo, tako je i vjera bez djela mrtva.

Ovdje možemo ući samo u osnovne egzegetske napomene, a za potpuniju egzegezu trebalo bi pogledati četiri navedena katolička, pet protestantskih i jedan pravoslavni komentar Jakovljeve (bilješke 19-27). U r. 14. pod „*sōzein* - spasiti“ Jakov ne misli početak milosnog života ili opravdanje u Pavlovu smislu iz Poslanica Galaćanima i Rimljanima nego eshatološko spasenje, neizgubivi život s Bogom

21 Patrick J. HURTIN, *James*, 149-172.

22 Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo*, 171-214. Frankemölle, Mussner, Hurtin i Fabris su katolički egzegeti.

23 François VOUGA, *L'Épître de Saint Jacques* (Genève: Labor et Fides, 1984.), 83-91.

24 Sophie LAWS, *The Epistle of James* (London: A. & C. Black, 1980.), 118-139. Također Mitropolit Nikolaj MRĐA, *Tumačenje Jakovljeve, Prve i Druge Petrove* (Srbinje: 2005.), 41-50.

25 Luke Timothy JOHNSON, *The Letter of James*, 217-252.

26 Wiard POPKES, *Der Brief des Jakobus* (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2001.), 152-214.

27 Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 224-263. Vouga, Laws, Johnson, Popkes i McKnight su protestantski egzegeti.

nakon završetka zemaljskog putovanja. Drugdje kod Jakova „spasenje“ može značiti iscjeljenje (5,15) ili obraćenje zalutalih grešnika (5,20). Prema neposrednom kontekstu u 2,14c infinitiv aorista *sōsai* odnosi se na eshatološko spasenje koje je spomenuto izrijeckom o sudu u prethodnim stihovima (2,12-13). U r. 15. i 16. Jakov predviđa slučaj pripadnikâ kršćanske zajednice koji oskudijevaju u odjeći i hrani. Tko bi takvima govorio: „Hajdete u miru, pribavljajte odjeću i hranu“, izrugivao bi kršćansku liturgiju i vrijeđao siromahe u zajednici. Imperativ medijalni *thermainesthe* je podrugljivi poticaj neka sami sebi pribave toplu odjeću, a oni su *u stanju oskudice*, nisu lijeni niti su ludim trošenjem prokockali nužna materijalna dobra. Formulacijom: „Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje“ (r. 15), Jakov skreće pozornost da u zajednici ima siromašnih muškaraca i žena koji trebaju praktičnu pomoć a ne teoretsku sućut. Iako je u njegovo doba prevladavala patrijarhalna kultura s prvenstvom muškaraca, Jakov skreće pozornost ne samo na prisutnost žena u Crkvi nego i na njihovo socijalno stanje. U r. 17. načelo „Tako i vjera: ako nema djela, mrtva je u sebi“ pokazuje prema kontekstu da Jakov suprotstavlja teoretsku vjeru i vjeru očitovanu djelima socijalnog pomaganja, ne vjeru i djela.

U r. 18. i 19. postoji problem tko što govori jer se u Jakovljevo doba nisu stavljali navodnici za upravni govor u tekstu. Duda-Fučak stavili su navodnike na početku 18a te završetak navodnika tek na kraju r. 19, iz čega bi izlazilo da sve govori Jakovljevi zamišljeni protivnik. To nije točno jer navodnici završavaju izgovorom zamišljenog sugovornika: „Ti imaš vjeru, a ja imam djela!“ Ostatak ovog stiha i cijeli stih 19 je Jakovljevi upravni govor zamišljenom sugovorniku. Teoretsku vjeru sugovornik ne može „pokazati“ dok Jakov i njemu slični drugi kršćani mogu djelima pokazati svoju vjeru. U r. 19. Jakov predbacuje sugovorniku da ima teoretsku vjeru u jednoga Boga kakvu imaju đavli, ali dršću zato što se ne mogu obratiti.

U r. 20. Jakov naziva zamišljenog sugovornika *anthrōpe kene*, što doslovno znači „prazni čovječe“, ali je prijevod Dude-Fučaka „šuplja glavo“ ovdje točan i zoran. Jakov ne želi vrijeđati, nego se služi proročkom smionošću da sugovornika dozove k pameti. Rupčić 2008. ima „o luđače!“. U r. 22. kod Abrahama „*hē pistis synērgei tois ergois autou* – vjera *suradivaše* s njegovim djelima“. Glagol je u imperfektu, što znači da Jakov misli na Abrahamovo višegodišnje ponašanje nakon žrtvovanja Izaka koje je prikazano u Post 22. Radi se o kasnijim djelima socijalnog pomaganja koja su, kako smo već govorili, prikazana u židovskim apokrifnim spisima. U r. 23. „povjerova Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost“ citat je Post 15,6 a „prijatelj Božji posta“

je aluzija na Iz 41,8 (hebrejski *’oheb Jahveh* – ljubimac Božji). Božjim ljubimcem ili prijateljem Abraham je nazvan još u 2 Ljet 20,7 i Dn 3,35. Starozavjetni mudrac ističe da ljudi postaju prijatelji Božji ako se otvore Božjoj mudrosti (Mudr 7,14.27). Abraham je nazvan Božjim prijateljem u *Jub* 19,9 te kod Filona u *De sobrietate* 55. U *Testamentum Abrahami* 1,5-7 Bog hvali Abrahama zato što je „gostoljubiv (*philoxenos*) i ljubavlju prožet do konca života“. Jedan dokument pronađen među spisima kumranskih monaha kaže: „Tako su zalutali sinovi Noini i njihove obitelji zbog toga su odbačene. Abraham nije hodao njihovim putovima i postao je prijatelj (*’oheb*) Božji, jer je držao Božje zapovijedi i nije odabrao volju svoga duha. Zapovijedi je predao Izaku i Jakovu, a oni su ih držali te su bili zapisani kao prijatelji (*’ohebim*) Božji i oni koji stalno drže savez“ (CD III, 1-3). U rabinском *Midrašu Ps* 37,1 stoji da je Abraham u Beršebi zasadio stablo te davao hranu i piće putnicima u zadnjem nastanjenom mjestu pred putovanje preko pustinje. Zato, na temelju starozavjetne pozadine o Abrahamu kao Božjem miljeniku ili prijatelju te apokrifnih židovskih djela u kojima je isticana socijalna dobrotvornost Abrahama, Jakovljeva izreka u 2,22 „... vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila“ obuhvaća sav Abrahamov život, proveden u vjernosti Bogu savezniku i otvorenosti za potrebe ljudi. Za Jakova je Abraham uzor socijalne brige za ljude koja je sastavni dio cjelovite vjere. U tome se Jakov razlikuje od nekih svojih naslovnika.

„Čovjek se opravdava djelima, a ne samom vjerom“ (r. 24). Iz konteksta ovog odlomka i cijele poslanice razvidno je da Jakov pod opravdanjem očito misli doživotnu ustrajnost u Božjoj milosti, do tjelesne smrti ili općeg suda. Pavao pod „čovjek se ne opravdava po djelima Zakona nego po vjeri u Isusa Krista“ (Gal 2,16; Rim 3,27) misli početak milosnog života, stupanje pojedinca u prijateljstvo s Bogom. Za Pavla je glavno „djelo Zakona“ obrezanje muškaraca koji se s poganstva obraćaju na kršćanstvo. Za Jakova su „djela“ prvenstveno pomaganje siromaha i potrebnih, djela milosrđa kako ih preporučuju starozavjetni proroci, psalmisti i pisci mudrosnih knjiga. Kakogod s prvom Crkvom, koja je u kanon NZ primila Jakova i Pavla, gledali ovdje slaganje u bitnome, ostaje izvjesna napetost koja može biti pojačana osobnim pristupom Jakovljevu i Pavlovu tekstu kod današnjih čitatelja (protestantska i katolička duhovnost).

Markus Lautenschlager u svojem članku „Predmet vjere u Jakovljevoj poslanici“²⁸ uspoređuje Lutherovo i Jakovljevo poimanje

²⁸ Markus LAUTSCHLAGER, „Gegenstand des Glaubens im Jakobusbrief“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 87 (1990.), 163-184.

vjere, skrećući pozornost na tri ključna izraza: *poiētēs logou* – vršitelj riječi (1,22), *poiētēs ergou* – vršitelj djela (1,25), *poiētēs nomou* – vršitelj zakona (4,11). Za Jakova bi vršitelj riječi i zakona bio vjernik koji drži Toru, ali je Jakov radikalne odredbe Tore sveo na ljubav prema Bogu i bližnjemu kao najvažniju etičku normu. Za Jakovljevo poimanje vjere važno je strpljivo čekanje eshatonskog dolaska Gospodina Isusa kao suca (5,7-8) jer je to motiv moralnog djelovanja. Kako Jakov ne spominje križ Kristov kao simbol vikarne smrti i izvor oprostjenja grijeha („... predao je samoga sebe za mene“ – Gal 2,20), oprostjenje bi dolazilo samo od Boga (Jak 5,15). Zato bi sadržaj vjere prema Jakovu obuhvaćao sljedeće elemente:

1. Bog je jedan;
2. Bog je u Zakonu objavio svoju volju;
3. Prema toj objavi svoje volje suditi će ljude na koncu povijesti;
4. Vršenje Zakona odlučuje o vječnom spasenju ili vječnoj osudi;
5. (Krist je pooštrio Božji zakon);
6. Kad ponovno dođe, Krist će po Božjem nalogu održati suđenje.²⁹

On zaključuje da su djela potrebna soteriološki, za konačno spasenje. Do spasenja dolazi onaj koji je *dokimos* - prokušan (1,12), *hypomeinas* - postojan (5,11; 1,3), *teleios/holoklēros* – savršen/potpun (1,4), *philos Theou* – prijatelj Božji (2,23; usp.: 4,4), *agapōn Theon* – onaj koji ljubi Boga i bližnje (1,12; 2,5-8). Ovaj protestantski bibličar kao da se ljuti na Jakova što ne upotrebljava pridjev *pistos* (vjeran) i particip prezenta *pisteuōn* (vjerujući), iako židovska tradicija naziva Abrahama vjernim (1 Mak 2,52; Sir 44,20; Jub 17,18; 18,16; 19,9). On priznaje da je odlomak 2,14-26 teološki centar ove poslanice, ali se ljuti na Jakova što vjeru ne gleda kao ispravnu dijagnozu čovjeka pred Bogom te jednostrano drži da je Jakov zainteresiran za djela iz teološko-soterioloških a ne iz etičkih razloga (str. 174). Ipak, ističe on, „vjera je nužna pretpostavka, ne djelotvorni uzrok djela. Nužna pretpostavka je samo ona vjera koja uviđa potrebu djelâ za spasenje, jer je uvjerena o postojanju samo jednoga Boga te poznaje njegovu volju i boji se njegova suda“.³⁰ Kao što je tijelu potreban duh da ga oživiljava, tako su vjeri potrebna djela da je čine stvarnom.

Američki bibličar Donald J. Verseput proučava Jak 2,14-26 kao znak kršćanskog identiteta³¹ smatrajući da su se Jakovljevi naslovnici

²⁹ Markus LAUTENSCHLAGER, „Gegenstand des Glaubens im Jakobusbrief“, 172.

³⁰ Markus LAUTENSCHLAGER, „Gegenstand des Glaubens im Jakobusbrief“, 180.

³¹ Usp.: Donald J. VERSEPUT, „Reworking the Puzzle of Faith and Deeds in James 2,14-26“, *New Testament Studies* 43 (1997.), 97-115.

zajedno s njime kao duhovnim ocem nekako odvojili od povijesnog Izraela, iako sebe gledaju kao „plemena raseljeničtva“. On razumije pojmove *pistis* i *erga* kao odvojene stvarnosti koje dobivaju smisao tek ako se povežu u jednu cjelinu. S pravom vidi hermeneutski ključ za 2,14-26 u 1,26-27 gdje je za istinsku pobožnost nužno, nakon sudjelovanja u kulturnim obredima, socijalno pomagati udovice i sirote te čuvati se neokaljanim od grešnoga svijeta. Prema njemu, Jakov je na liniji starozavjetnih proroka (Iz 1,10-17; Jr 6,20; 7,21-23; Hoš 6,6 8,13; Mal 1,10-14) i mudraca (Izr 15,8; 21,3; Ps 69,30-31; Sir 34,23; 35,1-5) koji oštro kritiziraju formalistički kult. Zato zaključuje: „Uobičajeni pristupi koji naglašavaju uzročnu povezanost između vjere i djela, ili imaju u vidu neki slogan skovan na temelju lažnog paulinizma koji je navodno lebdio u zraku, ne odgovaraju konsekvantno na poruku teksta. Ovaj pisac poslanice, naglašavajući dosljednost u ponašanju, kao da oživljava kritiku starozavjetnih proroka protiv zloporaba u bogoštovlju te u skladu s tradicionalnim modelom prema kojemu je uzaludna i intelektualistička pobožnost bez pravednosti, jer ne dovodi do prihvaćanja od strane Boga, dok se može reći da djela podložnosti božanskoj volji sačinjavaju pravu religioznost koju Bog odobrava. Ako tako gledamo, postaje očito da Jakov ne podcjenjuje važnost ‘vjere’ u 2,14-26. Naprotiv, vjera zadržava svoju ulogu kao prvotni znak raspoznavanja za zajednicu. Međutim, kao što su starozavjetni proroci nijekali učinkovitost žrtve bez pokornosti Bogu, tako je i vjera mrtva bez djela.“³² Od ovog bibličara trebamo prihvatiti uvid da je Jakovljevi poziv na pomaganje udovicama i sirotama kao nužna potvrda obredne religioznosti (1,26-27) hermeneutski ključ za kontekstualno razumijevanje suodnosa vjere i djela pomaganja (2,14-26). Pretpostavka da su Jakovljeve zajednice već odvojene od povijesnog Izraela ne odgovara podacima same poslanice.

Latinsko-američka protestantkinja Elsa Tamez proučava Jakovljevu uživljavajući se u položaj siromašnih i obespravljenih na svojem kontinentu te kao apostolsko pismo socijalnim raseljenicima.³³ Ona u njoj otkriva različite vidove: izrabljivanje, nadu, vjerničku praksu, poruku s dna. U 2,14-26 vidi Jakovljevo povezivanje teorije i prakse: „U ovom odsjeku novo je važnost koju daje ‘djelima’ za opravdanje.

³² Donald J. VERSEPUT, „Reworking the Puzzle of Faith and Deeds in James 2,14-26“, 115.

³³ Usp.: Elsa TAMEZ, *The Scandalous Message of James. Faith Without Works Is Dead* (New York: The Crossroad Publishing Company, 1990.). Ovim se izdanjem služim. Španjolski izvornik pod naslovom *Santiago. Lectura lationamericana de la Epístola*, objavljen 1985. Prijevod na engleski ponovo izdan 1992. i 2002. Usp.: njezin članak naveden u bilj. 11.

Za mnoge od nas ovo je skandalozno i upravo stoga trebali bismo proučavati Jakovljeve doprinos opravdanju po vjeri. Poput Jakova, trebali bismo priznavati da je vjera bez djela mrtva.³⁴ Odbacujući dvoumnost ili kolebanje kod nekih naslovnika (*dipsyhos* – 1,8; 4,8), Jakov traži od kršćana cjelovitost i dosljednost: „Iznad svega kršćani trebaju pokazivati dosljednost u svojoj vjeri i djelima. Vjera im je živa samo ako je prate dobra djela, a za Jakova dobra djela povezana su s pravdom. Stoga su svetost i savršenstvo (1,4) svojstva potpune, cjelovite i dosljedne osobe. Čista i neokaljana religija pred Bogom je pohađanje i pomaganje izrabljivanih skupina, kao što su udovice i siročad, te čuvati se od svjetovnih prljavština, što znači ne slijediti perverzne vrijednosti u društvu. Oni koji su prijatelji takva svijeta, neprijatelji su Božji jer Isus govori da ne možemo služiti dvojici gospodara.“³⁵ Elza Tamez se s pravom pita, što su o ovoj poslanici mislili siromasi i potlačeni te navodi primjer iz srednjovjekovne povijesti da su u svetište sv. Jakova u Španjolskoj Santiago de Campostela hodočastili siromasi a u Rim bogataši. U latino-američkim zemljama ustaljena je poslovice „Si Dios quiere – Ako Bog dadne“ a ona je temeljena na Jakovljevoj opomeni preuzetnim trgovcima koji planiraju putovanja radi bogaćenja, a ne računaju s Bogom kao vrhovnim gospodarom njihova života i posjeda (Jak 4,15): „Način na koji su siromasi čitali i prihvatili ovu poslanicu tokom povijesti važno je polje istraživanja za budućnost. To je dakako teška zadaća jer siromasi nisu pisali službene povijesti. Međutim, ima natuknica a one će nam pomoći da izgradimo novu povijest gledajući od dna.“³⁶ Ona smatra da Jakovljeva poslanica postavlja ozbiljna pitanja kršćanima u bogatim zemljama, ali je svjesna da nema brzih i jednostavnih rješenja za probleme siromašnih i oskudnih u današnjem svijetu: „Jakov nam svakako donosi krizu, mučnu ali pozitivnu krizu. Dobro je što mnogi siromasi u Jakovu nalaze prijatelja koji im donosi radosnu vijest, dok drugi padaju u krizu kršćanskog identiteta, jer Jakov ističe da biti kršćanin traži ispunjavanje određenih uvjeta. Kriza identiteta u koju nas Jakov uvodi također je razlog za radovanje. Može nas voditi prema onome što Jakov zove savršenošću, cjelovitošću, tako da nam ništa ne manjka (1,4).“³⁷

Ovaj simpozij hrvatskih bibličara održavamo u zgradi Vrhbosanskog bogoslovnog sjemeništa u kojoj djeluje i Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu. Ovu građevinu dao je podići naš

³⁴ Elsa TAMEZ, *The Scandalous Message of James*, 76.

³⁵ Elsa TAMEZ, *The Scandalous Message of James*, 75.

³⁶ Elsa TAMEZ, *The Scandalous Message of James*, 77.

³⁷ Elsa TAMEZ, *The Scandalous Message of James*, 79.

prvi nadbiskup dr. Josip Stadler koji je bio svećenik Zagrebačke nadbiskupije te je pred imenovanje za nadbiskupa i metropolita u Sarajevu bio profesor fundamentalne teologije u Zagrebu. Stoga dolikuje da Jakovljeve poticaj na socijalno djelovanje na temelju vjere povežemo sa Stadlerovim socijalnim poticajima. U svojoj pastirskoj poslanici vjernicima za korizmu 1893. on govori o svojstvima vjere.³⁸ U njoj parafrazira Jak 2,26 te izravno citira Jak 1,22: „Vjera naime bez dobrih djela vjera je mrtva. Što bi nam koristilo, ako po vjeri saznamo za nauk i za volju našega Gospodina Isusa, a ako se toga nauka ne držimo, ako te volje Božje ne ispunimo... Zar smo mi kršteni jedino vodom, a ne i Duhom svetim i ognjem? Naša vjera, braćo moja, ide za djeli, za kriepostmi i to joj je snaga, to život. Zato nam naš Gospodin Isus i dovikuje: Neće svaki, koji mi govori: Gospodine, Gospodine, ući u kraljevstvo nebesko, nego koji čini volju Oca mojega, koji je na nebesima (Matth 7,21). Budite tvorci rieči, a ne samo slušaoci, varajući sami sebe, govori nam sv. Jakob apostol (1,22)...Što vam dakle koristi vjera ako je ne oživljuju djela, kada je vjera bez djela mrtva? Gle ti vjeruješ, da ima Bog, a ne služiš mu kao Bogu, a živiš kao da Boga nema: što ti koristi takva vjera?“³⁹ Socijalnim pitanjima u Bosni Stadler je posvetio poslanicu svećenicima za korizmu 1908.⁴⁰ U njoj preporuča Društvo sv. Vinka Paulskog svim župama Vrhbosanske nadbiskupije koje „svojim članovima nalaže, da su dužni sami osobno pohađati siromaha u njihovih stanovih; da ne čekaju, dok siromasi k njima dođu, nego da oni sami idu, te ih potraže u njihovoj sirotinji i u njihov im stan donesu pomoć i utjehu, ter im pobude kršćansku sviest i bolno im srce ublaže bratskom riečju“.⁴¹ Ovo je parafraza i primjena Jak 1,26-27 kao hermeneutskog ključa za Jak 2,14-26. On tu ističe da Crkva utječe na rješenje radničkog pitanja potičući na ljubav prema oskudnima i karitativno djelovanje. U poslanici svećenicima za korizmu 1914. odabrao je za temu „Vjera i pričest, temelj socijalnih pitanja“.⁴² S. Ana Uložnik s pravom ukazuje na Stadlerovo povezivanje vjere i karitativno-socijalnog djelovanja te predlaže da njegove pastirske misli pretočimo u današnje prilike pri zalaganju za pravdu u

³⁸ Tekst sada dostupan u: Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova. Pastoralne poslanice*, Pavo JURIŠIĆ (prir.), (Sarajevo: Vrhbosanska Nadbiskupija, Centar za Prikupljanje Građe o Nadbiskupu Stadleru, 2001.), 275-280.

³⁹ Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova. Pastoralne poslanice*, 277-278.

⁴⁰ Za pun tekst usp.: Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova. Pastoralne poslanice*, 569-579.

⁴¹ Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova. Pastoralne poslanice*, 572.

⁴² Za cjelovit tekst, usp.: Josip STADLER, *Pod zastavom Srca Isusova. Pastoralne poslanice*, 705-716.

pluralnom društvu u kojem obavljamo svoje katoličko poslanje.⁴³

Zaključak

S većinom novijih komentatora smatram da su naslovnici Jakovljeve bili uvjereni kako im piše Jakov, „brat“ Gospodinov, ugledni starješina kršćanske zajednice u Jeruzalemu. Takvo uvjerenje imali su i biskupi trećega stoljeća kada su odlučivali hoće li dopuštati čitanje odlomaka iz ove poslanice na liturgiji Crkve. Pretpostavka o Jakovljevu autorstvu stoji i uz mogućnost da je netko od njegovih suradnika, kojemu je obrazovani grčki bio materinski jezik, mogao napisati učiteljeve propovijedi u poslanicu – bilo još za njega života bilo petnaestak godina nakon njegove mučeničke smrti u Jeruzalemu god. 62. Jakovljeva poslanica je prvenstveno mudrosni spis NZ kojim nadahnuti pisac zove na cjelovito življenje pred Bogom pa je i tema o socijalnoj dimenziji bogoštovlja i vjere sastavni dio razmišljanja o vjerničkoj mudrosti. Autor i naslovnici vjeruju također u Isusa koji je Gospodin i Krist, ali se razilaze u praktičnom dometu te vjere.

Autor i naslovnici zajedno vjeruju u *jednoga* Boga živeći među mnogobožačkom većinom zajedno sa sljedbenicima Tore. Za njih je Bog Stvoritelj svemira i ljudi, dobri Otac koji se brine za svoja stvorenja, ali i pravedni sudac koji već sada naklono gleda djela milosrđa prema siromasima. Bog se objavio Abrahamu i govorio po prorocima koji su nastupali u Njegovo ime. Iako su Jakova poštovali kao „brata“ Gospodinova i jednoga od stupova Crkve u Jeruzalemu, naslovnici razdvajaju sudjelovanje u liturgijskim obredima od vjerničke životne prakse: ne pomažu siromasima unutar zajednice, dodvoravaju se bogatašima, previđaju nepravde koje čine bogataši uskraćujući zasluženu plaću svojim radnicima. Jakov u proročkoj smjelosti naziva takve čitatelje „šupljim glavama“, zato što svojim zanemarivanjem siromaha ne priznaju da su oni bogataši u vjeri te da Bog čuje vapaje obespravljenih radnika. Kad navodi Abrahamu kao uzornog vjernika koji se opravdao djelima socijalnog pomaganja, autor želi svoje naslovnike potaknuti na slično socijalno zalaganje. On sa starozavjetnim prorocima kritizira teoretsku vjeru i formalističko bogoslužje. Zato je njegov poticaj na ispravnu religioznost (1,26-27)

⁴³ Usp.: Ana ULOŽNIK, „Vjera bez djela je mrtva. Stadlerovo socijalno-karitativno djelovanje – odraz duboke vjere“, Željko MAJIĆ - Božo GOLUŽA (ur.), *Mnogolikost vjere. Različiti pristupi istoj stvarnosti. Zbornik radova hrvatskih rimskih studenata* (Rim: Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima; Zagreb: Glas Koncila, 2012.), 215-231.

hermeneutski ključ za 2,14-26 gdje govori o opravdanju po vjeri i praktičnim djelima pomaganja. Elsa Tamez i drugi socijalno angažirani kršćani čitaju danas Jakovljevu „odozdo“, sa stajališta siromaha i obespravljenih u današnjem svijetu. To čini ovu poslanicu aktualnom u današnjoj Crkvi. Tako ju je čitao i nadbiskup Stadler.

FAITH OF THE WRITER AND RECIPIENTS OF THE LETTER OF JAMES

Summary

In his introduction, the author points out that the faith described in James is fides quae and fides qua and states that the historical recipients accepted this letter as the work of James “the brother” of the Lord Jesus who, according to Paul and Acts, was a respected elder in Jerusalem up to his martyr’s death in Jerusalem in AD 62. Relying on James 1:1,17-18; 2:12,21-23; 4:4,11-12, 5:1-4,11 he concludes that the writer and the recipients of the letter believed in God the Creator and giver of bounty who is the Father of all humans. God revealed himself to Abraham and spoke through the Prophets and will be the supreme judge of all humans. This is the faith of Israel as a covenanted people of God. In addition to this body of faith, the writer and the recipients of the letter believed in Jesus as Christ, as Lord, which is the credal formula of the first Christians and assumes a knowledge of the Easter event (1:1; 2:1). Pistis Kyriou: this exegete takes as objective genitive – faith in the Lord Jesus Christ. The writer and recipients disagree on the practical range of faith in the God who protects orphans and in the glorified Christ who will be supreme judge of all humans. According to 2:1-13, integral faith also includes helping the poor within the believing community. In 2:14-26 the principle “Faith without works is dead” (V. 17 and 26) should be explained in the light of 1:26-27 as its hermeneutical key. Such a faith encourages and inspires social activity in the Church and in the world. In presenting Abraham as a model of active faith, James reflects not only the tradition of Genesis but also of several apocryphal Jewish works written in Greek. Like the Old Testament prophets who criticized fellow Jews for taking part in liturgical ceremonies without living their faith in everyday life and assisting the marginal members of their society, James in 1:26-27 and 2:1-26 asserts that true religiosity involves personal and communal social engagement – in James’ time and today.

Keywords: James the brother of the Lord, pistis Hristou as the faith of Christ and faith in Christ, hermeneutical key for the saying “faith without works is dead”, poor in the church and in the world.

Translation: Mato Zovkić and Kevin Sullivan